

Kabdebó Lóránt

„Augusztus 9-e van, a születésem napja”

(Emlékfoszlányok Ratkó Józsefről és költészetéről)

Ratkó József *Félelem nélkül* címmel, 1966-ban a Magvető Könyvkiadó Új Termés sorozatában megjelent első kötetében a megdöbbentő drámai tömörséggel formált *Önéletrajz* című remekművét lenyűgözve olvasva, egy dátum felvillanásakor felkaptam a fejemet. Azt már a fülszövegből tudtam, hogy „1936-ban születtem Budapesten.” És most születésnapját is beazonosíthattam. Hiszen ezt a két mondatot akárha én is írhattam volna! Amikorra pedig megismerkedtünk, már csak egyetlen kérdésem maradt: hány órakor születél? „hajnali hatkor”. „Akkor félórával bátyám vagy” – válaszoltam.

Mégis, amikor verset kértem tőle folyóiratunk, a *Napjaink* számára, szemrehányó hangsúllyal válaszolta: Neked? Hiszen visszaküldted a versemet. Magyarázhattam, hogy – bármennyire szégyellem – olvasatlanul kerülhetett vissza hozzá küldeménye. Főszerkesztőnk a verset tördelési feladatnak tartotta, amolyan dekorációnak. Keveset szeretett belőlük közölni. És a *Napjaink* akkor, kezdő lap lévén, valójában küllemére nézve még csak nem is igazi folyóirat, ismertebb költőknél kuncsorogtunk versek után. Egyetlen sztárköltőnk, a kiváló tehetségű Ladányi Mihály pedig privilégizált helyzetével nemegyszer kényszerű döntés elé állított minket, dilettánsoknak minősítve, akiket például felfedezni akartam volna (például Balaskó Jenőt, akivel hosszas levelezésbe merülve magam akartam bemutatni lapunk munkatársaként, és akinek versgyűjteményét majd a rendszerváltás pillanatában, „1990. jún. 21”-én, az Asztória-aluljáróban Mészöly Miklós kezéből vásárolhattam meg, demonstratív gesztussal – a könyv árusítójának írásos dokumentálásával!). Vitáinknak tanúsága a szememben különben ma is megbecsült *Tanszonett* című verse lett. Így hát kedvemet veszve, titkárunk által „gyógyszövegnek” titulált formában, velem aláírva küldte vissza rendszerint az ismeretlenül beérkezett verseket. Mindezt hiába magyaráztam szégyenkezve. Máig bántó mozzanata életemnek.

Pedig személyes találkozásunkat megelőzte az *Új Írásban* az ottani szerkesztővel, Farkas Lászlóval többszörösen egyeztetve megírt seregszemlém nemzedékem elsőkötetes költőiről, mely utóbb a Hetek költőcsoport kiválasztódásának alapdokumentumaként rögzült a köztudatban (*Fiatál költők*, Új Írás, 1967. április; és folytatása: *Fiatál költők*, *Napjaink*, 1967. június 1.). Ugyanis Serfőző Simonnal, az *Új Írás* kedvencévé emelkedett és Miskolcra költözött fiatal költővel elgondoltunk, hogy változtatunk a versek „albérleti” helyén lapunkban. Nem az ismertebb költők nemegyszer máshonnan már visszaküldött darabjait fogjuk illesztgetni a lapba, hanem összehozunk egy tehetséges gárdát, a most ismeretségre

vergődő fiatalokból. Elképzelésünk találkozott az *Új Írás* hasonlóan gondolkodó, konokan következetes szerkesztője, Farkas László törekvéseivel is. Ekként a két lap összefogott. Kik mellé álltunk, egy másik, országos tekintélyt jelentő folyóirat biztatását is ekként mögöttünk érezve?

A „tűztáncosok” hivatalosan támogatott „közéletiségének” már akkor is nagyrészt eljelentéktelenedett epizódja helyett kezdtünk újabb költőket választani magunknak. Az óriásokat szülő, de sajnos történelmi és életrajzi okokból polarizálódott *Új Hold*- és Nékosz-nemzedék, valamint – most utólag veszem számba: – Tandori, Oravecz Imre, Petri György, Orbán Ottó, Utassy József politikusan elkülönülő, egymástól is olyannyira különböző személyiségekre szabott formáltságú jelentkezése közötti – ma már egyértelműen kirajzolódó – nemzedékváltás idején tehetségükkel már némi ismertségre jutó, de az országban szanaszét csellengősodródó, éppen ebből a sodródásból igényes, számon kérő költészetet teremtő fiatalok összefogására vállalkoztunk. Publikálással és a személyes találkozások megszervezésével. Becsületes etikai tartásuk, valamint szociográfiailag meghatározott életrajzi helyzetük éppen predestinálta őket, hogy ne az akkor „közéletinek” kinevezett apologetikus-leíró lírát „gyakorolják”, hanem ellenében a valódi nehezen megélhetést szenvedő, a hazai átrétegződést felmutató és tematikussá emelő, valójában politikus költészetet, a „puhadiktatúrába” hajló valóság nemzetromboló mozzanataival szembeforduló helyzetképet rögzítsenek. Ebből a tematikából nem egy értékes életmű kezdett kiemelkedni. Mi Heteknek neveztük őket. Neveket? Maradandónak tartom közülük ma is Ratkó mellett Ágh István, Bella István, Buda Ferenc költészetét. Serfőző Simon és a Miskolc környéki vidéken élő Kalász László költői értékei, valamint a hozzájuk hasonló szociográfiai indíttatású publicista vénájú főszerkesztő, Gulyás Mihály élesztették bennem a fogékonyságot, melyet a szerkesztői érzékenység, a minőség elfogadása és az általuk képviselt igazság tisztelete segített kötődni hozzájuk. Az ő számukra pedig az akkor már ismertté vált irodalomtörténeti ténykedésem Szabó Lőrinc emlékezetének szolgálatában adhatott garanciát arra, hogy – Bella István egyik dedikációjának szavával – keresztapjukká válhattam.

Kabdebó Lovászna?
— kedves kerent - azar -
névadóapánkna
szentid és bavatrággal
Bella István
1984. 04. 7.

De a Hetek szerepeltetése soha sem vált kirekesztővé, utóbb – éppen az egyik Ratkó-vers is tanúság lehet rá – közējük számítottuk Kiss Annát is.

*Ha a részegek elaluszna,
s a hegedű bebábozódik,
nem árva el az éjszaka,
nem hal ki az ének, tovább szól,
mert dalolnak a haverok,
Pista a város peremén,
a városban második István,
Laci Szalonnán, Perkupán,
zsiletszélű országhatáron,
Simon a fogát pengeti,
vasból faragott furulyát fúj
fogadott földjén Buda Ferkó,
Anna virágot kondít, halottja van,
szemében gyermek őgyeleg,
Sárinak nyílt seb a szeme,
elhidegül tőle a csillag,
úgy jajdul, úgy énekel,
elhidegül tőlünk a csillag,
s dalunkba varangy raccsol.*

De még a tőlük elkülönböző verstörvényeket próbáló költőket is – koronatanú lehetek – segítenek felfedezni-befogadni: miként tette ezt Ágh István Tandorihoz kötve engem, vagy az akkoriban őket bevezető kritikáival kíséző Bata Imre Oravecz Imre korai verseit a *Napjaink*hoz eljuttatta. Őket Magyarországon éppen a mi lapunk közli először.

A Hetek közös múltja okán nemegyszer idézik különböző folyóiratokban megjelent írásaimat. De most, régi cikkek között lapozva felfedeztem két „lelkesedésből” fogant rögtönzésemet. Az egyik az akkor indult miskolci *Déli Hírlap Könyvespolc* rovatában (1970. június 19. 2.) magyarázza el a miskolciaknak rajongásomat Ratkónak az *Egy kenyéren* című kötete megjelenése alkalmából, és egyben indokolja a *Napjaink* folyóirat kötődését a költőhöz:

Hadd tegyem félre az óvatos mérlegeléseket, és hadd üdvözöljem azt a költőt, aki évjáratunkból elsőként teremtett a maradandóság mértékével is mérhető költszetet.

Olyan költőt üdvözölhetek benne, akinek a számára a létezés nem tragédiát jelent, aki a világban nem magányosan vergődik, akivel szemben a természet (változásaival, magával a halállal is) nem ellenséges hatalom; szenvedélyesen „közéleti” költő, aki közössége problémáit nem egyoldalúan, a csak megértés, jót dalolás vagy a csak anarchistán-elégedetlenkedően támadás-számonkérés oldaláról vizsgálja, aki számára a szolgálat népe létezésformájának sok szempontú, felelősségteljes átgondolását jelenti.

Mit jelent számára ez a közösség? Szegénységet és jövőt. Szegénysége nem pózoló aszketizmus, hanem annak tudomásulvétele, hogy népünk még szegény, sőt a világ még szegény. Ha a legszegényebbeket idézi, az nem provincializmus, csak figyelmeztető, a látható szegénységgel jellemzi a jellegbelit, a fényeskedő látszatok mögötti lényegbelit. Figyelmeztet, hogy a mértéket ne a látszatokhoz, de a lényeghez szabjuk. És a jövőt? Ez az annyiszor elkoptatott, a költészetben is olyannyira kompromittált szó nála életre kel, a közösség valódi komponense lesz: mert félti, mint Ady, mert megvalósulásának lépcsőfokait reálisan, a valóság szűkmarkúságával méri elénk.

Kevés kötetet tudnék említeni, melyben többször fordulna elő a halál szó, és kevés embert tudnék megnevezni, aki ily természetesen tudja venni létezésünk e határhelyzetét. Élete értelméről akkor vall a költő (mit költő, az ember), ha a halált is értelmesen belekalkulálja a létezésbe. Ratkó megtalálta az élet folytonosságát.

*S ha végül gondjaik kirágnak,
szikkadt földjükbe hull a testem,
jutok majd bogárnak, virágnak.*

Megtalálta a biológiai nyugalmat, a természet részeként, a természetnek adva majdan termékenyítőül testi önmagát, de megtalálta az emberi nyugalmat is: „földjükbe” hull a teste. Egy közösség nemcsak jelenében él, ha igényt tart a jövőre, vállalnia kell a múltját is. Ez a múlt állandó jelen, a halottak a közösség alkotó tagjai:

*Nem löszön, futóhomokon,
jövőt csak ilyen alapon:
holtakkal töltött talajon
építhetsz, eggyen egy fajom.*

És ahogy ez az emberi faj egészére, éppúgy érvényes annak minden nép-egyedére is. Az emberi folytonosság élteni az egyedet és szüli újjá környezetét. A születés, ez a Ratkó-kötet mítosza, ebben az aktusban bizonyítja létét az egyes és a nép, a történelem és a jövő, az élők és a holtak is. Ellentétét a természetből idézi: az ősz hozza a pusztulást, a tél a kegyetlenséget. De ezek a természet ciklusát követően mind átmeneti állapotot jelentenek, velük szemben a születés, a megújulás tüzetik ki „örökös ékül”, ez az az „új évszak”, mely kellene, melyet a természet és társadalom váltakozó évszakaiból eszményként következtet ki a költő. Aki pedig mindezt tudja, az elénk állhat „gyűlöletig hevülve”, vagy „szeliden” mondva verseit, de mindenképp „mosolyogva”, az embert próbáló arányok megtalálójának belső derűjével.

Szinte kíváncsoznak e versek, hogy szavanként ízelegessük őket, életreceptként megtanuljuk összefoglalásaikat. A kötetben vannak jobban sikerült versek, és hozzájuk viszonyítva kevésbé tökéletesek, pontosabbra sikeredett megfogalmazások, szebben formált képek és kevésbé megoldottak – de felesleges vers nincs benne.

A másik, Ratkó nagy összefoglaló költeménye ünnepi hangú méltatása a *Napjaink* könyvheti számában (1971. április), *Költészetnap iüdvözlet, a „Halott halottaim” költőjének* címmel:

Amikor nem egész két hete az Egyetemi Színpad költői matinéján Latinovits Zoltán szuggesztív előadásában hallhattam Ratkó József *Halott halottaim* című versét, éreztem, ismét olyan alkotással ajándékozott meg minket a költő, mely nemcsak azért fogott meg, mert sikeres vers lehet, de azért is, mert igazat mondott. Igazat abban az értelemben, ahogy az hagyománya a magyar költészetnek, és elődpéldáit hosszan sorolhatnám *A végek dicséretétől a Hazámig* vagy a *Tékozló országig*; igazat, mert magára vállalta a közösség sorsát, költői témájában azonosult közös dolgainkkal, publicisztikus lendülettel közvetlen hatásra, meggyőzésre törekedve. Igazát az első hallásra elfogadtam, mégis, „milyen a vers” kérdésére kitérően válaszoltam: azt hiszem, sikerült, majd el kell olvasnom. El kell olvasnom, meg kell vizsgálnom, hogy a sodró, színészi elemekkel fokozott előadás és a vers azonnal átélhető igaza nem vesztegetett-e meg, nem a téma sikerét cseréltem-e össze a megalkotott vers sikerültségének meggyőződésével.

Most, hogy az *Alföld* – ezáltal kiemelkedő jelentőségű – harmadik számában olvashatom e verset, hadd válaszoljak meggyőződéses igennel: nagy verset írtál, barátom!

Írtak az utóbbi időben az abortusznövekedésről, a népszaporulat-csökkenésről garmadával cikket: okos tanulmányokat, néha még divatos nemzetsiratást is, vagy cinikus fecsegést. E sort szaporítani, akár versben is, hasznos is lehet. De te nem szociográfiát írtál, hanem verset, személyes ügyé tette a cikktémát, másoknál „átérzett” veszélyt. Mint elődpéldaképed, József Attila, kinek a *Hazám* című verse nem azért kiemelkedő darabja líránknak, mert néhány szonettbe fogta a „nemzeti nyomor” képeit, de azért is, mert saját sorsával azonosítani tudta, a maga legszemélyesebb létezését is csak hazája létezésének biztosításában tudta biztosítotttnak. Ebből eredeztetni legszemélyesebb ügyét, költői tudatát, és e tudat kifejezésének eszközét, a nyelvet, a megformálást is:

...Rámcsapott,
amiből eszméletem, nyelvem
származik s táplálkozni fog...

A nagyívű kérdés, mellyel versed indul, azt a szorongató hiányt mutatja fel, melyet – előre a jövőbe, de hátra is a múltba – egy nemzedék megtizedelése jelent: az egész nép lesz kevesebb, ha valahol, egy történelmi pillanatban nincs elég „gondra bátor, okos férfi”, ha kevés az ember a végzendő feladatokra. „*Senki sem különálló sziget; minden ember a kontinens egy része, a szárazföld egy darabja; ha egy göröngyöt mos el a tenger, Európa lesz kevesebb, éppúgy, mintha egy hegyfokot mosna el, vagy barátaid házát, vagy a te birtokod; minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel; ezért hát sose kérdezd, kiért szól a harang; érted szól.*” Így idézte mottóként Hemingway egy másik költő, John Donne sorait, és ezt tudod te is:

neked lehetnek szép gyermekeid a magánéletben, de ha néped életlehetőségeiből veszít, személy szerint is veszítesz.

*Nem szül nekem a fa fiút,
csak madarat, csak madarat.
Kikapart méhek az odúk,
lakatlan kismama-hasak.
Rám ki hasonlít, ki hasonlít,
ki őriz az időben engem?*

Ezzel a lírai vershelyezettel csak egy másikat lehet szembeállítani, a József Attila fogalmazta „Ehess, ihass, ölelhess, alhass!” természetes emberségét, a „halállal” kötetett „nagyszégyenű, iszonyú” béke ellentétjét, melyben egyedül mérheti a mindenséggel magát az ember. A kérdőjelek versében a felkiáltójellel elmondott invokációt, a természet törvényének és a nép sorsa megoldásának egykénti betöltését:

*Elevenszülő szerelem,
segíts, segíts meg engem!*

Mert ha az ember természetellenes életre rendezkedik be, a természet is halott arcát mutatja felénk:

*Tündöklök ez a tél, szívemet megérinti,
hóhártyás talppal megtapossa,
pompázik, kényeskedve sétál,
Páváskodó, halálos évszak,
Bögyében a holtak kihűlnek.*

És gyűlnek a természetellenességek:

*Az ég derengő inkubátor,
feltöltve füsttel, stronciummal.*

Majd később e torzképet zárva, hozzáillesztve: „Műszerfény: meteor villan.” És ez a lidércfény adja a megvilágítást a vers második felében épülő látomáshoz. Lidércfény, mely egyszerre kíséri a műtétet és a robbanásveszéllyel élő emberséget; és e kettő között e furcsa szülést, a halál megszorodását. A meg sem születhetők életre kelését. Mennyi ritmusvariáció, stílusfordulat, utalás kíséri e látomásalakulást: Mária-himnusz és virágének, gyermekdal és ráolvasás, kurucnóta és népballada, Juhász Ferenc-i képépítés és Vörösmartyra visszafájó idézet – minden, ami végigkísérte az emberi nem útját. Most mindez a visszajára fordul; a halottszületés dajkálója, a nem létező élet életre segítője, a hiány bábája. Hogy azután e tragikusan groteszk képsor végén, az abszurdumig vitt látomás

visszacsatolásaként, a „credo quia absurdum” hitével megfordítsad a képet, mint teszi a *Hazám* nem egy szonettjében külön-külön, és a vers egészében is József Attila. Formálisan a torz vízió szökken szárba – valójában a halálcsinálás természetellenességéből felkiáltó természetesség-látomás, a kérdőjelek utáni ismételt felkiáltás:

*jaj, édeském, jaj, vérecksém,
ujjaidat fölnevelem,
csípődöt kigömbölyítem,
gyöngyvé rakom fogaidat,
szülőrészed meghasítom,
kerülhetsz a hátam mögé,
szeress engem!*

Így fordul visszájára az ijesztő kép, és ez ismétlődik a zárópasszusban, melynek utolsó mondata ismét összegezi az abszurdumot, és annak ellentettjét, a kettős esélyt: mert a jelen fájdalma nem engedhet deklarált optimizmust, ebből a fájdalomból kell „kitetszeni” a feloldásának, a szükséges ellenvégletnek:

*S megépiül halott-Magyarország, ők nemzenek új kicsiket,
és lesz vala köztük költő, akinek szájából kivirágzik végre,
a szegénységünket, lóvátett reményeinket visszavarázsló
hatalmas ének!*

A költészet ünnepére készülünk. [...] A „gondra bátor, okos férfi” ünnepe a költészet napja is, és öröm a számunkra, ha nemcsak régebbi alkotások ismételt számbavételét végezhetjük ez ünnepek alkalmával, de mai líránk új alkotásai között is találunk üdvözlésre méltót. Ebben a versben ennek megvalósulását köszönöm.

És nemcsak én üdvözlöm ekképpen, de éppen a nyugati tájékozódását megélő Kulcsár Szabó Ernő is megjegyzi, ugyanerről a versről: „ez már egyéni versbeszéd, ez Ratkó igazi hangja [...] a külső történelmi tényezők és motívumok olyan rendszerét fogja a maga erőterébe, hogy innen nézve valóban csak fénytörés láttatja Ratkót egyhúrú lantot pengetni. A téma fénytörése, a rekviemallúziók, sőt a képzőművész téves értelmezését jelző borító is. Ratkó múlttal való számvetése különös régiókba vezet el az olvasót: a pusztulás világát fogja ugyan vallatóra, de a sorsszerű történelemértelmezésből mindig a népért való felelőség, a közösségi elkötelezettség erkölcsi parancsa fogalmazódik meg. A *Halott halottaim* egy síkon például Vörösmarty nemzetsírlátomását fordítja visszájára: a szemétre dobott, elvetélt kicsi holtak immár annyian vannak, hogy új népet alapíthatnak [...] A látvány ismét paradox, egyszerre utal mélységes tragédiára és életre szólító parancsra. A *Halott halottaim* ebből nyeri végső katartikus erejét. [...] Ráadásul a lírai alany vívódását is hangsúlyosan érzékelteti.” (Tiszatáj, 1976. 12. szám.) Tudatosan választom a velem összecsengő, mégis másfajta módszertani elkötelezettség szerint széttekintő kritikus elismerő megnyilvánulását. Ratkó

József lábainál nőtt fel Kulcsár Szabó Ernő, a vidéki értelmiségi összekapcsolódás védekezően összekapcsolódó barátságát örökölve apja barátjától, a meg nem alkuvó igényességet, amely utóbb még az atyai baráttal szembeni hiányérzetét is kimondásra kényszeríti belőle. Hiszen Ernővel nemsokára szoros munkakapcsolatunk személyes alapjaként reméltem mindig számon tartani az őt Ratkóval személyében is összekötő kapcsolódás szuggesztívóját, mely része lehetett a mi egymás felé sodródásunknak is. A Ratkóval megnyíló személyes távolságunk ellenére – hinném – ekkor össze is köthetett.

* * *

Mert ha formálisan „ikertestvérem” lehetett is Ratkó József, *Önéletrajzát* olvasva, nagyobb távolságot, mint a kettőnk származása, életmódja és létezése közötti feszítést, elképzelni se lehet. Városi, polgári-értelmiségi származás és pályai igény, széltől is óvott gyermek- és ifjúkor az egyik – lelencsors, munkás-paraszti és vidéki hányattatás, kiűzetés a paradicsomból a másik oldalon. Ő – és ők, a Hetek, mind – igazmondó, félelemmel is félelem nélküli lelkiismerettel élő költők, én meg az őket felvállaló szerkesztő, akinek magyarázni kellett a publikált és méltatásra felmutatott verseiket. Ami mégis hozzájuk és verseik kemény, konok igazságkereséséhez kötött, az a magam előtt világító apai örökség sugárzása volt. Apám a megvesztegethetetlenség megszállott megtartója. És ezt családjában kötelező akarattá emelte. Rajongtam azért a poétikai formációért, ami a megalkuvás nélküli igazmondást tette megszólalásuk meghatározójává, és elfogadtam mértékegységként poétikájuk ebből az akaratból formált gnomatikus formáltságát. Kiemelkedő voltát. Mégis éreznem kellett, minden kapcsolódásuk ellenére tartózkodóak maradtak. Én feltétlen bizalommal közeledtem feléjük, ők mindig számadásra készlettek. Most kézbe véve a Ratkó dedikálta könyveket, ez a feszítést hol finoman hangsúlyozva, hol nyíltan kimondva, a távolságot érezteti, és az általa talán benne éltetett közelség akarását is. Vagy talán utólagos beleérzés lenne? Mindenesetre ideidézem.

A *Félelem nélkül* című kötetről úgy írtam az *Új Írásban*, hogy még nem ismerjük személyesen egymást. Az első dedikációja számomra a *Fegyvertelenül* című, második kötetében rögzíti létezésének és poézisének alaptörvényét, mellbevágó megszólítással: „Lóri! Ebben a világban csak az élhet félelem nélkül, aki minden dolgát tisztességgel elrendezi. Öleléssel: Ratkó Jóska”.

Ezt leírva vette kezébe az elé tett első kötetét, folytatva ezt a gnómát: „Tekintettel arra, hogy a leglényegesebbet már a második kötetbe beírtam, ebbe csak annyit írhatok, hogy a fegyvertelenek egyetlen védelme a tisztesség, az emberi tisztaság. Baráti öleléssel Ratkó Jóska”.

A kettőnk különbözőzésére és összetartozására az *Egy kenyéren* című kötet dedikációja villant rá talán a legpontosabban: „Kabdebó Lórinak – annak ellenére barátsággal adom Ratkó Jóska Budapest, 1970. május 25-én”. A dátum Budapestre utal, de akkor még Miskolcon éltem.

Ami ezt követte, az már a Petőfi Irodalmi Múzeumhoz kötött. Nemrég, 80. születésnapunkon életrajzunk szembefordulásának pillanatát ugyanitt mesél-

tem el, ma is megrendülten, hogy miként ragadhatnak ránk negatív legendák. Alaptalanul is. És ezzel, úgy gondoltam, lezárult gyanúval bélelt múltbéli távollodásunk.

Még szerencse, hogy én magam meséltem el már korábban ezt az eseményt, digitális felvétel is rögzítette beszámolómat. Mert a napokban felidézte ismét kapcsolatunk e legfájdalmasabb eseményét Péntek Imre, amikor 75. születésnapját köszöntöttük. Bárha „szent embernek” nevezett, és védett, miként abban az időben is Ratkó gyanújával perelve. Ratkó ugyanis akkor, Tokajban, az egyik író tábor idején, máig fájdalmas félreértést hangoztatott. Becsületére legyen mondva: ő mindezt legelőször a szemembe is mondta, rajtam kérte számon. Érvelésem, amivel meggyőzni akartam ellenkezőjéről, hatástalannak bizonyult szememben. Mert azzal érveltem, ami az én pályám szempontjából lehetett csak érv: miért lennének sorsának rontója, ha az én irodalomtörténeti értékem az ő költői értékelésének biztosságában gyökerezik, ha ő sikertelenné válik, a hatalom elbuktatná, azzal az én értékítéletemet is kockára tenném. Érvelés helyett talán egy drasztikus hangsúlyú viszontválasz inkább meggyőzhette volna?

Így most itt is elismétlem a valaha Ratkóval is tárgyszerűen közölt, most pedig a Petőfi Irodalmi Múzeum nyilvánosságában előadott történetet. A hetvenes évek elején (1970 szeptemberétől) már a múzeumban dolgoztam. Kiállításrendezők között, tudományos osztályon, Baróti Dezső volt életem legjobb, beosztottjai méltóságát tisztelő főnököm. Mégis elváltam tőle, vállalva egy mentési feladatot. Az alakuló Hangtár kigondolója, alakítója és az irodalomtudomány új dokumentációs módozata, a magnós emlékezetgyűjtés felkeltette a hatalom gyanúját. Hivatalosan, a megbízólevél szerint is leírt, szó szerinti „technikai leltárt” rendeltek el, minden szalagot meg kellett hallgatni. Elejétől végéig. Ennek irányítását rám bízta a főigazgató. Így került oda, kérésemre, mellém valahai miskolci diákom, az akkor már egyetemi tanulmányait éppen végző Tverdota György is. Irodalomtörténeti jártasságát az akkor végighallgatott felvételek annotálása alapozta meg. Végül is a munka elhúzódott, mert mi becsületesen végighallgattunk minden felvételt, elejétől végéig, és elkészítettük a pontos katalóguscéduláit. És ezt dokumentálhatta a jelentés is: az anyag bár még rendezetlen volt részben, semmilyen „rendszerellenes” aktuálpolitikai „üzenet” nem rejtett közöttük. Ezzel megmentettük a gyűjteményt, és előkészítettünk egy óvatosabban szervezett kutatómunkát. A gyanú kereszttüzebe kerültem mégis. A hatalom a revízió lassúságával volt elégedetlen, az írók pedig féltették megszólalásaikat a hatalom félreértéseitől. Olyan világ volt.

Ezt a revíziót pár nappal megelőző időben volt az Eötvös Kollégiumban Ratkó József estje, amire én, mint másik osztály munkatársa és az est bevezető előadója, kértem a Hangtár egyik munkatársát, hozzon egy magnót és kazettát, hogy megörökítsem az általam irodalomtörténeti jelentőségűnek tartott eseményt. Ez akkoriban történt, amikor Nagy Gáspár zseniális poétikai megoldását évtizeddel megelőzően Ratkó is, nem kevésbé zseniális módon, iroda-

lomtörténeti metaforával tudta kikerekíteni a magyar mártírium kanonizációs sorát. Kimondott valamit úgy, hogy nem mondta ki. Idézzem a *Törvénytelen halottaim* szentek könyvét?

*Ki hajtotta végre a vérbajt,
a tüdővést, a gégerákat
rajtuk? A holtak deresén
Nagy Imrét ki üti?
Ki gyűjtja föl Dózsa gyönyörű koronáját,
vastrónját ki gyűjtja föl? Akad-e
hóhér az éjszaka-arcú urak közt?
Nem, nem akad. Nekünk kell
megszülni, fölnevelni,
etetni őket is.
Sistereg, fölsüvölt a máglya;
halottaim nem úrruhába,
beöltözve csak a halálba
kiröppennek az éjszakába,
szállnak föld fölé, Hold felé,
lakatlan csillagok felé.*

*A holtak apogeumát
ki mérte le, ki adja hírül?
Forognak fényes ünnepek.
A fájdalom elévül.*

A félelem elévül.

*Felejt a föld. Én nem felejték.
Úgy épült csontom és agyam,
hogy minden kínt kiénekeljek.*

A dallá vált mártirologia akkor is veszélybe sodorta közlő folyóiratát, a *Tiszatáj*at, és csillagos magyarázó jegyzetre kényszerítette a költő kiadóját: „Nagy Imre (Sárrétudvari, 1896–1942) szegényparaszt származású költő, nyomorúságos körülmények között tengette életét, végül a sok éhezés áldozata lett. Egyik cikke miatt kétévi börtönre ítélték, de büntetését már nem töltötte le; belehalt nyomorában szerzett betegségébe. Életében megjelent egyetlen kötetének címe *A holtak deresén*, erre utal *Ratkó József versének vonatkozó része*.” Persze erre is elhangzott kérdés az Eötvös Kollégiumban, ami *Ratkónak* alkalmat adott szenvedélyes kitörésére: számon kérte – hangsúlyában kacsintva persze – a bölcsészeket az ez irányú irodalomtörténeti ismeretüket. Utóbb örültem: védő magyarázatként ez is megörökítődött *Ratkó* válaszai között.

A felvételt ezt követően kolléganőm átadta nekem meghallgatásra, így éppen a fiókomban lapult, amikor elkezdődött a revízió. Mindenki tudta,

hogy elkészült, tehát vissza kellett idővel szolgáltatnom. De Ratkó szövegében voltak olyan mondatok is, amik esetleg felkelthették volna a hatalom gyanúját. Mielőtt visszaadtam, hazahoztam a lakásomra, és megkértem Tverdotát, hogy a kölcsönzöből egy hétvégére hozzon ki valamilyen kazettás magnót. Csodálkozott, hogy minek, mikor ott van körülöttünk egy csomó gép. Én a PIM estjén mellettem ülő kollégámnak most, sok évtizedes távlatból magyaráztam el, hogy direkt idegen néven kivett, másfajta magnóval hallgattam végig napokig otthon, szavanként mérlegelve a szöveget, és töröltem bele, hogy nehozz veszélyt hozzak a költőre. Ma is megvan, kézbe vehető maga a megcsonkított, veszélytelenített felvétel. Ratkó gyanakvását mégsem tudtam elnyugtatni, belefészkel az üldözési mánia, meggyőződésévé vált, hogy én eleve a hatalom számára vettem fel az ő beszélgetését a diákokkal. És akkor most, miután fél évvel ezelőtt mindezt részletesen, telt háznyi közönség előtt emlékezetből egy kérdésre válaszolva a Károlyi-palotában elbeszéltem, a mellettem ülő koronatanú jelenlétében, Péntek Imre ismét, bár ellentmondva a gyanúnak, de felújította.

Esszém írása közben nem elégedtem meg csak az emlékezettel, Kemény Arankát, a kiváló Szabó Lőrinc-kutató tanítványomat, a PIM most Médiatárnak nevezett fősztályának munkatársát kértem, ellenőrizze le emlékezésemet. Többszöri telefonkapcsolódás után ekként rögzítette tapasztalatait a kazetta átvizsgálása után: „*a K00069 jelzetű hangkazettáról van szó; összig kb. 72 perc. 1971. nov. 25-én Lengyel Magda felvétele. Ratkó József szerzői estje az Eötvös Kollégiumban. Kovács István köszönti az egybegyűlteket, majd Kabdebó Lóránt tart előadást Ratkó József költészetéről, ezt követően Pap János mondja a költő verseit, majd Ratkó József felolvassa a Törvénytelen halottaim c. versét. Eközben minden bev. nélkül Csoóri Sándor szerzői estjéből hallunk részletet, ahol Csoóri a civilizáció fejlődéséről beszél (A oldal vége, B oldal eleje), majd megintcsak minden átmenet nélkül Ratkó József versét folytatja (néhány sorral arrébb). Ezután: Ratkó József válaszol a közönség kérdéseire, ami még kb. 15 perc. Nagy Imre sárréti költővel és versében való szerepelteséről és a verseskötetei címadásáról beszél – ebben a részben egy rövid üres törlés van, amikor az egyenlőtlen anyagi javakról beszél –, aztán befejezi most készülő kötetével (Törvénytelen halottaim), és említi a sikertelen forradalmakat és a népességcsökkenés aggasztó problémáját.*” Számomra két bizonytalan dologra kérdeztem rá ez a beszámoló: 1. Hogyan kerül a Csoóri-szöveg ebbe a felvételbe, miként nem figyeltem fel erre az utólagos otthoni meghallgatáskor; 2. Én két kazettára emlékszem, mi lett a másodikkal? Az elsőre a válasz, a Csoóri-szöveg Lengyel Magda az időben készített Eötvös Club-beli fölvételéből való, amelyik szalagos rögzítéssel szintén megvan, teljes egészében a Médiatárban. De hogyan nem figyeltem erre akkor? Mai feltételezésem: a szabadon beszélt szövegekre figyeltem, azokat hallgattam, a versmondási blokkot átforgattam, hiszen azokról tudtam, hogy már publikált versek voltak, azokra nem kellett vigyáznom. Kollégánóm előzőleg erre a „munkakazettára” vette fel Csoóri korábban elhangzott műsorát, majd átjátszotta a végleges szalagra, azután az új felvétellel egyben törölte a régít (szokás szerint!). A kazetta első oldalának vége felé közeledve cserélte az

oldalt, a fordítás pillanatai alatt a kazetta végén és az új oldal elején rajta maradt a régi szöveg, és hiányzik a közben folyamatosan hangzó vers azalatt hangzó részlete. Marad a másik kérdés: mi lett a második kazettával? Az emlékezet bizonytalan. Kevés maradt eredetileg is rajta, arra emlékszem, hogy többszöri meghallgatás után mérlegeltem, hogy a maradványmondatokat teljes egészükben inkább törölni kellene, mint egy szakadozott szöveget tartani meg. Ezek szerint mégis a teljes törlés mellett döntöttem. A katalógus szerint más Ratkó-felvételes kazetta nincs az archívumban, a sorszám szerinti kazettáról pedig „A leltárkönyv jelzi, hogy a következő kazettát (tartalom említése nélkül) 1974-ben selejtezték.” (Ami persze nem jelent semmit, mert nem számozott sorrend szerint használták, miként utóbb mi sem a szalagokat és kazettákat, a szám szerint következő nem biztos, hogy a szóban forgó kazettát jelzi.)

Ami lényegében izgathat: ha megfészkelte Ratkó Jóskában magát a gyanú, vajon már kiírthatatlannak bizonyult? Következő dedikációi, hál’ Istennek, élesen fölé emelkedtek a gyanú alkalmiságán. A *Törvénytelen halottaimban*: „Kabdebó Lórántnak küldöm jó barátsággal Ratkó Jóska Nagykovács, 1975. dec. 25.” – írja karácsonyi üdvözléssel, *A kő alól* kézzel írott kötetét pedig ezzel adta kezembe, ezt tartom utolsó üzenetének:

Kabdebó Lórinch,
régí barátunknak
Rákó Jóska

Közös életrajzunk mégsem ezzel zárult. Már ebben az évezredben, amikor Ratkó a keleti végek ünnepelt költőjeként élt az emlékezetben, Nyíregyházán, egy konferencia alkalmával az intenzív osztályon ébredtem, Válint Mihály doktor keltett életre. Valahai szív műtétéem előtt. Vele emlékeztünk Jóskára, sikerült egyszer őt is visszahoznia az életbe. De már ez is régen volt.

* * *

Miután Szabó Lőrinc-monográfiámat befejeztem, úgy láttam, addigi kritikus munkáim számomra legfontosabbjait összefoglalom a *Versek között* címmel megigazított és összegyűjtött kötetemben (1980, Magvető). A Hetek, és ezen belül is Ratkó József költészetének felmérése, elemzése kellő hangsúlyt kapott. Újraolvasva, ma sem tudnék mást írni róluk. Így idementem – egy-két pontosítással, igazítással – a Ratkóról írottakat, *Moralitások a hit és kétség keresztjén* címmel:

Ha Ratkó József első kötete, a *Félelem nélkül* (1966), a tehetséges fiatal költőt revelálta, második kötetének, a *Fegyvertelenül* (1968) címűnek legjobb versei érett, kiforrott költőt mutatnak.

A Ratkót környező társadalmi-történelmi fejlődés és sajátos, szinte szabálytalan élethelyzete kialakított egy olyan szabályos, statikus vershelyzetet, amely a biztonság tudatában is érzékennyé válik a bizonytalanságra, ellenpontként állandóan veszélyeket jelez. Kommunista családban nő fel, melyet épp akkor, amikor a fiatal fiú eszmélni kezd, kikezdett a züllés és a hatalomjáratlanság kétféle húzó kísértete; ő maga pedig úzótt-vert menhelyi gyerekként figyelheti évjáráta szerencsésebb tagjainak simán emelkedő életét. De amikor egyesbe kerülne, első költői lépése olyan félreértést szül, amely, ha pályáját nem is, életét kettétöri. Ismét figyelheti a köteteket gyűjtő pályatársak szinte akadálytalan előrehaladását, míg ő vidéken, családjáért felelősséggel helytállva, könyvtáros az ország egyik legszegényebb megyéjében, Szabolcsban. Ebből az önmagát ismétlő sorsképletből alakul valóságsszemlélete: életünk bár ha már nem követeli meg szükségszerűen a jobbért küzdő ember bukását, de még nem is tett meg mindent ennek elhárítására. A statisztikai átlag, ha meg is nyugtat, az egyedi esetek – és az ember egyedileg kapcsolódik az átlagba – magukban hordják az okot a nyugtalanságra. Ezért van az, hogy Ratkó versei tulajdonképpen nem élményversek (arra hamar rájött, hogy ebből sokáig költőileg nem táplálkozhatna, íróilag túllépett rajta egy megrázóan tömör életrajzjegyzet-sorozatban, már az első kötet függelékében), nem életrajzot ír, hanem viszonyt fejez ki: az általános helyzet és egyedi félelmek, törések kapcsolatát.

Két alkotóeleme van így a Ratkó-versnek. Az egyik nyugodt – hol keményen, hittel kiálló, hol idillien, felhőtlenül játékos –, a másik gyanakvó, mindenre összeressenő, az életet szinte mániákusan féltő. „*Most béke van, de nincsen nyugalom*” – írta már első kötetében. Akkor még ezt tematikusan elbeszélte, magát a kötetet is két ciklusra osztotta: *Félelem* és *Félelem nélkül* – hirdették az ellentétes címek a lélek két arcát. De a mára beérett Ratkó-vers már ott is alakult. A *Félelem* versei állandóan a biztonság felé tendáltak, és ha *Félelem nélkül* beszélt, minduntalan le-lebukott félelmei közé.

Mostanra e tematika ötvözéséből megszületett egy versszerkezet, amely teljes kidolgozottságában jelentkezik a második kötet mottójában:

*Én, egy a fegyvertelenek közül,
egyensúlyozva egyszál hitemen
a félelem szakadéka fölött
énekelek. Magamat bátorítom.
Talán átjutok a halálig.*

Az Én, ha ily határozottan, exponált helyen jelentkezik, azt hirdeti, hogy aki ezt leírta, tisztában van súlyával, helyzetével. Ez már nem az önéletrajz esetleges valakije, de nem is egy közösség egységes gondolkodásmódjának védelmében meghúzódó tag: nem is teljesen védett, nem besorozható, bár nem is egyetlen, különként egyedülálló – „egy a fegyvertelenek közül”.

És amilyen határozottsággal, elvégeztetettséggel lépett be az Én, ugyanolyan keményen folytatódik – körülvéve a bizonytalanság már az Én kiemelésével is

megfogalmazott légkörével – ez az életattrakció: „*egyensúlyozva egyszál hitemen a félelem szakadéka fölött*”. Lélegzet-visszafojtva várnánk a sor végén az eredményt, de nincs feloldódás, a sor egy enjambemant-nal elcsuklik, és csak a következő sorban hangzik el a zárás – kifogyott a lélegzet közben, de meggyűlt a dac is, mire megfogalmazódik az egyetlen szó, az értelmes cselekvés – sőt az egyetlen lehetséges cselekvés – szava: „*énekelek*”. Íme az értelme ennek az Éneknek. Az Én, a vers alanya így találkozik állítmányával, cselekvési formájával. De nemcsak reflexív, beszámoló formája, hanem etikai tartalma van az éneknek: „*Magamat bátorítom*.”

És itt jutottunk el a Ratkó-versek fő funkciójához: ezek valójában moralitások, a hit és kétség keresztfjére feszített Én magatartáskeresései, a helyállás normáinak vizsgálata. Ennek a keresésnek eredményeként válhat elrendezetté az egyes ember élete is, és az így elrendezett, harmonikus élet számára már természetes zárás a majdan elérkező halál: egyrészt egy biológiai-pszichológiai számvetés eredménye, másrészt az élet befejezettségének, teljes megkomponáltságának jelzése: „*Talán átjutok a halálig*.” Moralitásértelme van e versekben a halálnak.

Nem félelem nélküli ez az élet, de Ratkó a félelemnek különböző régióit különbözteti meg, szinte hierarchikus sorba állítja. Vannak a tőlünk független, kívülről ránk leselkedő, az élet természetes menetében esetleges veszélyek kiváltotta félelmek, ezek létjogosultságát épp tagadásukkal, ellenük való fellépéssel ismeri el. Másrészt az élet menetéből, a halál tényéből származó félelmeket kompenzálni, sőt kizárni igyekszik: az elrendezett élet az ezzel való számvetésben épülhet fel. Így a kötet annak is deklarálása, hogy csak az élhet félelem nélkül, aki minden dolgát tisztességgel elrendezi.

És ezzel, hogy ezt az általában védett, de minden esetlegességében mégis különböző fokon veszélyeztetett Ént megrajzolja, moralitása egyben közösségi tetté is válik: a kettősség közt levés állandó állásfoglalásra készlet, a nyugalom és félelem reális felmérésére, azaz saját énünk állandó felülvizsgálatára, mert a „*fegyvertelenek*” egyetlen védelme a tisztesség, az emberi tisztaság. Másrészt ez az erkölcsi kényszer épp a dolgokba való beleszólást kívánja meg, mert a Ratkó-versekben a rossz nem pszichológiailag megfogalmazott individuális kategória, hanem konkrét, a közösség életében jelenlevő, legyőzhető veszélyeztetettség. Így támadók és védekezők e versek: a közvetlen közösségi beleszólásra szép számmal találunk példát közöttük.

Ennek a moralitásversnek a kifejezésformája a második kötetben van kiforróban. Az elbeszélés, hasonlat mindinkább elmaradt az első kötet után. A legpuritánabbul felépített, gnómaszerű tömörséggel és a magától értetődés természetességével formált képeket rakja egymás mellé. Nem az elbeszélés, hanem – a hol bízó, hol féltő – lélekállapot logikája szerint. Az első hangütés ijesztő, de a vers végére mindig leleplezi magát: talán már nem is hisz olyan komolyan a megidézett félelemben. De hogy végül nehogy teljesen megnyugodva menjünk tovább, egy-egy atonális akkorddal zár, lebegésben hagyja a verset, mely egyszerre rímel a játékra és a komolyra is. Legprecízebb példája ennek a *Bújócska* háborús élményt és gyermekjátékot egybejátszó nyugtalansága, de még a legszemélyesebb *Báb* címűben is megtaláljuk e versszerkesztés példáját.

Ha a korábbi kötet még sok elbeszélő verse a fiatal József Attilára emlékeztetett, az ezt követő moralitásvers József Attila töredékei folytatásának is hat. Úgy érzem, alaposabban szembe kell néznünk ezzel a kérdéssel, mert hol dicsérőleg, hol kifogásolva majd minden kritikában visszatér e rokonság problémája. Leginkább az azonos sors, életrajzi egyezések magyaráznák ezt a kapcsolatot, ha nem látnánk épp Ratkó generációs társai közt egy hasonló, de ellenkező előjelű példát. Ágh Istvánt az életrajz legszorosabb számai kötik egybe mai líránk egyik példaképmesterével, és ő mégis a kitérők sorát járta végig, hogy megtalálja a maga különbözősét, másfajta költői sorsképletét. Ratkó épp fordítva, azért kötődött József Attilához, hogy kikerülhesse a kitérőket, hogy hamarabb jusson el saját eredményéhez. Mert ő meglátta a sorskülönbséget is, ami – különböző versszerkezetet teremtve – elválaszthatja ezúton is az epigonná válástól. A Ratkó-vers statikussága, jelenidejűsége jelenti a különbséget József Attila a jelenben bizonyosságot nem találó szemléletével szemben. Ratkó féltlenivalója már létező eredmény, a veszélyekhez a múltat kell felfejtenie. A Ratkó-verset a múlt determinálja: eredményével; de az azt aláaknázó veszélyeivel egyaránt. József Attila verse a konkrét jelenből indul ki, de megoldásként mindig a jövőt idézi. A József Attila-vers a tér és idő végtelenjét tudja ezért elénk idézni, világokat teremt – de legtöbbször egy konkrét, egyedi élettényből kiindulva. Ratkó egy általános képpel indít, és verse egészében megmarad a körülhatárolható, kézzelfogható valóságnál. Végtelen világok helyett mára elkészült, lezárt szobrokat állít versebe. Egy-egy mozdulat, sokszor túl általános etikai mozdulat a verse: *„téggy igazat”, „harcra csak igazira bátor!”, „Vélem sárkány viaskodik”,* sőt maga a kötetcím is: *„Fegyvertelenül”*. Még elég elvontan jeleznek igényeket, sokszor még csak az erejüket érezni, de épp az az egy szó hiányzik a versekből, ami a József Attila-i etikai imperatívuszokat olyan emberi-konkrét szuggesztívóval ruházza fel. Túl általánosak – mondhatnám azt, közhelyesek – ezek a mozdulatok, csak formailag foglalnak el versszerező helyzetet, intellektuális töltésük, tartalmi szervezőerejük még hiányzik. Ezért van az, hogy a versnek csak érzelmi íve csúcsosodhat e pontokon, a gnómaképek logikai elrendezettségét már nem tudja mindig szuggesztíválni, így esetenként éppen a részletek önállósodnak, lépnek ki a versegészből – mozaikra összefűzött töredékekre bontva a verset. A cselekmény struktúráját így gyakran a sugallni akart mondandó nem képes még nyomon követni, rendezni, magasabb egységbe fogni.

A hasonló elemek a két költőnél így másfelé mutatnak. József Attila töredékei szinte kiegészülnek bennünk verssé, mert konkrét esetlegességeiket is ismerjük. Ratkó versegésze sokszor töredékek láncának tűnik, mert az általánosított kijelentések nem ágyazódnak egy gazdagon árnyalt, sokfelől tetten ért, megfogalmazható konkrét világba. Ratkó már kilépett az önéletrajzból, de még nem lépett be az ember sok összetevőjű, gazdag motivációjú világába, most mintha épp erre a belépőre készítette volna fel magát.

És még egy, már véglegesnek tűnő, talán legfontosabb szemlélet- és struktúrakülönbség a két költő versszerkesztésében: József Attila tapasztalatokból, tudásból és vágyból szerkesztette versei világát, Ratkó mindig egy kész, adott

világot bont fel összetevőire, vizsgálja épületét, keresi vissza a veszélyeit. Ezért hat Ratkó verse végül mindig lezártnak, sőt egy-egy kötete végén maga az egész költői világ kimerítettnek. Második kötete is lezárt – de Ratkó az a költő, aki ciklusokban lép, együtt a változó valósággal, mely szinte évente más komponensekre bontható, más szempontok szerint elemezhető.

Ratkó József az a költő, akinek életéhez a félelem is sorsszerűen hozzátartozik, aki számára a természet rendje a halál tényének tudomásulvételével teljesebbé válik, mégis az a költő, akinek a létezés nem tragédiát jelent, aki a világban nem magányosan vergődik, akivel szemben a természet (változásaiival, magával a halállal is) nem ellenséges hatalom; felnőtt ember, aki

*Úgy néz a Holdra, mint a Holdra;
a Napot látja, mint Napot.
Mindent fölismer. Felnéz, bólint
a csillagokra: csillagok.*

*Úgy dolgozik, hogy dolgozik;
magához ölel, úgy ölel meg. –
Csupán álmában álmodik,
nyöszörög, felsír, mint a gyermek.*

[József Attila továbbírása? A világ tulajdonosának széttekintése? De benne megőrződik a félelem gyermekké tevő, visszafájó kiszolgáltatottsága, a bartóki zenék éjszakaképe is.] Korábban úgy látszott: önkorlátozás eredménye ez. Társadalmi felkiáltójel és a létezés egy zugának birtokosa marad csak. Harmadik kötete (*Egy kenyéren*, 1970) megmutatta: végiggondolta mindazt, amit a közösségért felelősséget érzett társai korábban kimondtak, és a létezés tragédiáját éppoly jól ismeri, mint magányos vívódásaikban az önmagukra maradt, halálveritékés kétségbeesők. Nem kivonta magát e drámákból (nem egy szava, jelzője legmélyükig világít), de egy egyetemes rendezőerőnek alárendelte azokat: a népéért felelős, az emberséges létezésért küzdő, közösségben élő-gondolkozó, „a reménykedő munkáért” epedő ember vágyakozásának.

Ratkó lecsupaszított, pontosra tömörített versei e sokalapú emberség pontos arányaira épülnek. Egy-egy kép- vagy mondatvégeredmény így állhat össze a sokféle figyelő, sok mindent tudomásul vevő részletekből. Az egymást követő szavak szinte egyenként is, külön, egymástól különböző életre kelnek, bevilágítanak egy-egy bonyolult problémába; sorba kötve pedig nemcsak költőileg sikeres, tartalmilag pontos végeredményt hoznak, de összekötik, egymásban megméri és egymáshoz arányosítják legfontosabb problémáinkat. Aki pedig mindezt tudja, az elénk állhat „gyűlöletig hevülve” vagy „szelíden” mondva verseit, de mindenképp „mosolyogva”, az embert próbáló arányok megtalálójának belső derűjével.

Mit jelent Ratkó számára a közösség? Szegénységet és jövőt. Szegénysége nem pózoló aszketizmus, hanem annak tudomásulvétele, hogy népünk még szegény, sőt a világ még szegény. Ha a legszegényebbeket idézi, az nem provincializmus,

csak figyelmeztető, a látható szegénységgel jellemzi a jellegbelit, a fényeskedő látszatok mögötti lényegbelit. Figyelmeztet, hogy a mértéket ne a látszatokhoz, de a lényeghez szabjuk. És a jövő? Ez az annyiszor elkoptatott szó nála életre kel, a közösség valódi komponense lesz: mert félti, mert megvalósulásának lépcsőfokait reálisan, a valóság szűkmarkúságával méri elénk: „*nőttünk ha egy arasznyit, s azt sem jószántunkból*”.

Kevés kötetet tudnék említeni, melyben többször fordulna elő a halál szó, és kevés embert tudnék megnevezni, aki ily természetesen venné tudomásul létezésünk e határhelyzetét, mint Ratkó teszi utóbbi köteteiben (*Egy kenyéren*, 1970, majd *Törvénytelen halottaim*, 1975). Mert az egyes emberek, bár egyedül vannak a meghalásban, mégis közösséget alkotnak. Még hozzá természetesen alkotnak közösséget, az egyes érkező helyére talál, életével halálát – a történelemben épülését – kiérdemelve ebben az együttesben. A halál utáni életükről, utóéletükről elgondolt költői látomás: a szépen élés ideális képlete, amely ellenpontjává nemesedik meg nem valósulhatott, félresikerült valódi életüknek – a kötetek legszebb, legpoétikusabb pillanatait teremti meg e képekben. Megtalálta tehát segítségükkel a biológiai nyugalmat, a természet részeként, a természetnek adva majdan termékenyítőül testi önmagát; de megtalálta az emberi nyugalmat is: „földjükbe” hull a teste. Egy közösség nemcsak jelenében él – ha igényt tart a jövőre, vállalnia kell a múltját is. Ez a múlt állandó jelen, a halottak is a közösség alkotó tagjai.

És ahogy ez az emberi faj egészére, éppúgy érvényes annak minden népegyedére is. Az emberi folytonosság élteni az egyedet, és szüli újjá és újjá környezetét. A születés, ez a Ratkó-költészet mítosza, ebben az aktusban bizonyítja létét az egyes és a nép, a történelem és a jövő, bizonyítják az élők és a holtak is. Ellentétét a természetből idézi: az ősz hozza a pusztulást, a tél a kegyetlenséget. De ezek a természet ciklusát követően mind átmeneti állapotot jelentenek: velük szemben a születés, a megújulás tűzetik ki „örökös ékül”, ez az az „új évszak”, mely kellene, melyet a természet és társadalom váltakozó évszakaiból eszményként következtet ki a költő.

Míg azonban korábban – átélve a természet harmóniáját – a halál csak a természet rendjének érvényesülését jelentette számára, az élet törvényének kiegészítését, a halottak is részesei voltak mai életünknek, a haza is múltjával, halottaival együtt alakult egészé, a mai ember természetes közösségévé, ugyanakkor ennek kihívására megszületik ennek ellenpontja, a szintén korábbi Ratkó-motívum új arca jelentkezéseként: a félelem új megjelenési formája: a törvénytelen halottak világa. A törvénytelen halottak: akik nem a természet rendje szerint távoztak az életből, de a társadalom kegyetlensége vagy felelőtlenége juttatta őket erre a sorsra – halálba kényszerítettek, vagy megszületni sem engedettek. Ebben a megjelenési formában fogalmazza, jeleníti meg Ratkó mindazt a társadalmi súlyú, általunk, tőlünk függően is növekedhető veszélyeztetettséget, amelyet közösen, együtt kell – reménye szerint – kivédenünk.

E kétféle, ellentétes világ keresztezési pontján áll a költő, együtt él félelem nélkül halottaival („*mégiscsak ők tartják a földet, drága halottaink*”), és félelemmel tart seregszemlét a halálba kényszerítetteket megidézve.

*Halandó – egyenrangú velük
csak az lehet, aki
oly kemény, legalább magát
meg tudja tartani.*

Megmaradt tehát itt is a *Fegyvertelenül*-korszak egy szál hiten egyensúlyozó egyes embere, de annak céltudatos és célirányos pályaképe mostanra mintha szűkebb határok közé szorult volna. Ott a bemutatott ember egy volt a többi közül, itt önmagában végzi erőmutatványát, ott átjutni akart a halálig, itt „legalább” megtartani igyekszik magát, a lehetőségei szerint leélt életet jelentő természetes halálra készül, készen a törvénytelen halál, a lehetőségek alá szorulás kivédésére. Magyarazza, behelyettesíti ez a képlet a korábit, az általánosabbat, de szűkíti is az általa betölthető kört, amely a versben bemutatott „természetes” halottak rendjéhez, erejéhez viszonyítva is mintha kevesebb lehetőséget adna a mai Halandónak.

Az utóbbi kötet, a *Törvénytelen halottaim* Illyés Gyulának ajánlott nyitóversében éppen az életigény épülését játszatja el halottaival, az általuk felmutatható legfontosabbat, közösségük erejét rögzítve:

*Ház épül rájuk; tartanak
falat, falut, hazát.
S jövőnk ha van, ők cipelik
még ezer éven át.*

Mert mindent elbírnak,...

És ezzel megformálja a teljesség képletét, amelyből a kötet lírai hőse, a Halandó jelenleg a félelem elleni védekezésbe szorul. Mert éppen a közösségnek ebben az apoteózisában születik meg az ellenpont is: a mi közösségünk önmagában gyengeségének, törekenységének féltése („*Vagyunk mi olyan gyöngék, árvaák*”). A halottak példázta valódi, erős közösség ugyanis csak virtuálisan jelentkezik, amelyhez viszonyítva a ma élők jelen közössége gyengének látszik. Bár ez mégsem jelentheti társtalanságát, kiszolgáltatottságát. Mert az ősök, elődök, példák alkotta-megálmodta-megszerkesztette rend az élők közösségével együtt egészzé épülhet, ebben a szintézisben elveszíthetjük gyengeségünket, árvaságunkat. Mégis a Ratkó által kétféle jellegű elemből szerkesztett közösségképzet csak lehetőségében vezethet a kívánt szintézishez, jelen állapotában nem szervül ebbe az egységbe, megtartja kívülállását is. A közösség e kétféle megjelenési formája a virtuális és a valós közötti feszültséget ugyanakkor nem oldhatja fel az időbeli különböztetéssel sem, számára nincs különvált múlt és jövő. Mindkettő a jelen formája. Ezzel versében feszültséget tud teremteni, a jelen virtuális és valós arcát egyszerre felmutatva és egymásban megvizsgáztatva. De ugyanakkor épp azzal, hogy a jelenben tételezi a jelenben egymást kizárónak feltüntetett két közösségi formát – sajátos elbizonytalanodás lesz szemlélődésének eredménye: az egyiket

nem hirdetheti valóságnak, hisz ezzel őszinteségét tagadná meg, a másikat nem vállalhatja dicsérettel létformájának, mert ezzel igényét adná fel.

Számára a csak szemlélődés, az ellentmondások tudomásulvétele, regisztrálása nem a megfelelő életforma, ő a cselekvés módozatait keresi. De a cselekvés programját mindebből következően csak személyre szólóan tudja megfogalmazni; a jelenbeli esendőségből ezzel igyekszik kiemelni az egyes embert, és – legalább saját cselekvésében, személyes helytállásában – a virtuális közösség tagjaival egyenrangúvá tenni. Cserébe nem tud mást ígérni, mint a személyes helytállás jó érzését – nem az elvonatkoztatott önmegvalósítást, de a hasznos önmagára találást:

*legalább magát
meg tudja tartani.*

Ezt a magatartást méretezi azután mostani emberképzetére, melyet Halandónak szólít, amelynek kiteljesedése a szabályosan leélt élet ívét adja, lezárva a természetes halállal, de amelyet ugyanakkor a félelmek gyűjtőképe, a törvénytelen halál fenyegetése vesz körül.

Ez a Halandó, Ratkó kötetének lírai hőse az élet és halál, az ideális és torz, a közösségi kiteljesedés és töredékké válás határán, keresztezési pontjában áll. Ha a természetes halottakról van szó, amikor az ő „ideális” életüket játssza el, ezeket a képeket mindig a jelen zavartságába buktatja. Az *Anyám* természetpoézisét a „*ne sírjátok testvéreim*” jelenbe fájó, a veszteséget éreztető zárása követi; és ha *Majd hazajönnek a halottak*, végül is „*este nem tudunk lefeküdni*” – írja; ha pedig a természetben együtt élne a már halott szeretteivel („*hurcolkodom, szülővárosom lesz az a fa*”), a színhely fordul egy pillanatra visszajára:

*sietve kiürített városka az a fa,
utcaim limlom, elveszített madárénekek,
bevert, bezúzott levelek.*

Törvénytelen halottairól szólva pedig minduntalan erőszakos haláluk, életből kitaszítottságuk képe zavarja a vágyott közösségbe rendeződést. Nincsen tehát nyugalom: az ismert Ratkó-képlet új arcot öltött. A játékosan, gyönyörködve megalkotott idill a jelen valóságán széttörik. Nincs közvetítő, összekötő megoldás: vagy-vagy; vagy az idill teljessége, vagy a valóság töredéke.

És milyen ez a töredék, a „vár állott – most kőhalom” valósága? Az újrafogalmazott Déva-történet mondja el példázatként; a Darvast sirató *Halottak faluja* mutatja be egyes motívumait; ijesztő látomásban pedig az elhagyott temető képébe fogja (*Egy macedon temetőre*), ahol élő-halott ratkói egyensúlya helyett „*fölöttük szél se fúj és fény se jár, lelóg az úr idáig*”. Összefoglalva pedig két terjedelmes vers összegezi: a *Halott halottaim* és a *Törvénytelen halottaim*. De a személyes líra hangján mindent mégis – paradox módon – egy objektív kis *Mese* mond el, melyet Kamondy László emlékének ajánlott, és bár a félbetört életpályájú íróra utaló motívumok jelentkeznek benne, valójában a költő jelenbeli személyes pozícióját is meghatározza:

Ahonnán indult volna, nem volt se bivalyhús, se kenyér. Kés is csak egyetlenegy. Adott érte egy krajcárt. Felült a madárra, s repültek. Félútról a madár visszaereszkedett, hátán egy félkarral meg a késsel.

Hiszen ez a töredékké válás az, amit a jelen valóságaként sirat.

*Ó, édes megöletteim,
törvénytelen halottaim,
utánuk rínak szavaim;
kiket kardélre kiszemeltek,
gyerekként a földbe tereltek,
könnyeim utánuk erednek.*

-----
*Kezük elesett.
Elmúlik hét idő,
s a dolog, elvégezetlen,
utánuk mennyi marad?
Tíz évnyi? Ezer évnyi?*

Ebben a pillanatban sikerül egyeztetnie a kor keservét, népünk problémáit és személyes életérzését, a töredékké válástól való félelmét:

*Virrasztom halottaimat.
Virrasztom magamat, magunkat.
A reménykedő munkát.*

Itt, ebben a versben (*Törvénytelen halottaim*) a vállalt magatartásképlet már több, mint az egyes ember személyes helytállásának kijelölése. Ezzel virrasztja egyúttal mindnyájunk számára „a reménykedő munkát”.

*Hogy mondjak nektek én reményt,
hites szót, halálról hatalmat?*

*Nagy ősz van. Égetik a gazt,
elhullott fát, elhalt virágot.
Bottal őrzi a tüzet egy paraszt.
Vigyázza bottal a lángot.*

Ez már nem a halottakkal eljátszatott rend, és nem is csak a töredék fájdalma vagy védelme. Ez már a feloldás képének elővarázsolása: a valódi rend és alkotójának bemutatása; egyúttal pedig az egészséges, dolgát végző ember portréja is. [És most belehallom Verdi Strettájának élethalálreményét, tette készülését, és mégis tragikumát a valahai olasz szakos egyetemista versébe, azt sem feledve, hogy az ária évtizedekig szinte mindennapos műsor volt akkoriban, operában, rádióban, vidéki előadásokban is, olaszul is, magyarul is.]

*Lobog a növénymáglya,
zöld a lángja,
megégettetik a halál,
nincs trónja, nincs koronája.*

*Csillag fölöttünk lebabázna.
csillag fölöttünk lebabázna.*

Miután pedig felmutatta a közösségben létező ember számára megvalósulható teljesség látomását, újabb verseiben visszavezet a veszélyekhez, és az ezzel szemben a Halandó számára megfogalmazott magatartásképlethez. A jelenre rajzolt töredékké válás egy személyes költői pozíció következménye is. Tapasztalat és élethelyzet összekapcsolása és fájdalmas eltakarása. Múltból, emlékekből épít idilli teljességet, hogy kétségeiről és azok pontos elemzéséről elterelje saját figyelmét is. Egy külön kis ciklus (*Északi fényként, Az utolsó versekből 1,2, A szótlan napokból, Ami feledhetetlen*) személyes letörésről is árulkodik, bennük a költő szinte önmagát is törvénytelen halottai közé sorolja. És ugyanezt teszi életével is: a teljesség elérése helyett a csak egyedi helytállásra való készüléssel, az erre való berendezkedéssel.

Melyik határozza meg a másikat: társadalmi tapasztalata, önmagának személyes-költői veszendőségtudata, vagy mindkettő összejátszik, kiegészíti egymást? Hiszen amit magára vonatkoztat, azt generációs élményként is képbe foglalja, már címválasztásában is groteszk sorsra, veszélyeztetettségre utalva (*Ha a részegek*), amikor indulása barátainak-társainak seregszemléjét végzi, a Heteket idézi emlékezetébe:

*Elhidegül tőlünk a csillag,
s dalunkba varangy raccsol.*

Amikor pedig közösségi sorsát vallatnánk, személyes pozícióinak bemutatásával válaszol. A konkrétumokra leselkedő elől pedig eltakarja arcát, elzárkózik a törvénytmondó, a lehetséges cselekvési magatartást fogalmazó, de végül mégis, akarata ellenére csak szemlélő szerepébe.

Mégis a Ratkó-költészet alapjellegzetessége, hogy az egyes ember kiteljesedését közössége sorsának függvényeként tételezi: eredményei a teljesség felé segítik az általa formálódó embert; egyensúlyzavarait pedig a töredékké válás fájdalma érzékelteti. Érzékeny műszer ez a költészet, amelyben az ideális és a torz konkrét társadalmi-közösségi meghatározottságot nyer. És egészséges vizsgálódási módszer is egyben, amelynek segítségével az egyes ember tudomásul veheti személyes létezése törvényeit is: az élet a közösségben helytállás színtere, a halál sem ijesztő vég, hanem természetes zárás, és a már halottak is tovább élő részei a megerősödő közösségnek. Ugyanakkor ezek a létkérdések is társadalmi meghatározottságot kapnak: az élet ideális esetben a közösségalkotás láncszeme, de ez az ideális viszony bármikor – szubjektív vagy objektív okokból – el

is torzulhat, torzó létezést eredményezhet; a halál pedig az élet lehetőségeitől függően a kiteljesedett élet lezárulása vagy a lehetőségeit veszített ember keserves elbukása. Számunkra is felállítja a számára jelentkező választási lehetőséget: ragaszkodunk-e saját magunk kiteljesítésének közösségi útjához, felvéve a harcot a szubjektív és objektív buktatókkal, vagy töredékké válásunk folyamata mellett asszisztálunk.

Vagy mégsem? Akkor még nem gondoltam, hogy a fiatalkort lezáró állapotrajz egyben az irodalomtörténeti meghatározás lezárulását is jelentheti Ratkó József esetében. Mert amikor ezt a szöveget kialakítottam, 1980-at írtunk, és mindaz, ami költészetéből megmaradt, eddigre el is készült. Ennyivel kellett sáfárkodni?

Míg pályakezdőként üdvözöltük őket, egyértelműen emelhetjük ki eredményeiket a velük indultak mezőnyéből, így válhattak fokozatosan a „fiatal költészet nagy öregjeivé”. Ugyanakkor nem egy művük okán – azt hiszem, nem elharmarkodottan – a maradandóságot is emlegethetjük ma már. Most, hogy költészetükben is a felnőttkorba léptek, megváltozik körülöttük a viszonyítási rendszer. Hiszen most már nem a közös startcsoportból való kiválást figyeljük, hanem az élő, teljes költészetben való helyt találásukat. Az elemző-méltató bemutatás talán ezért is lesz higgadtabb, az eredményeket már a legjobb jelen eredményekhez mérő. Időnként felmerül bennünk a kétely: nemcsak a korábbi, generációjukon belüli összehasonlító látásmód miatt tartottuk-e oly határozottan kiemelkedőnek az általuk felmutatott értékeket? És bennük magukban is megfogalmazódik nemegyszer a bizonytalanság: talán ez az a pillanat, amikor a társakká lett példák jelenléte nem vigasztal és nem buzdít, de ijeszt is. Hiszen elérkezik – esetükben épp most – az a pillanat, amikor már nem a generációs kereten belül méretnek az alkotók, de az elért eredmények egymásmellettségében alakul az értékrend.

Nem várt folytatás zárja sajnos a Ratkó-portrét. Az *Új Írásban* fogalmazott nekrológom (1989. 11. szám) már mindazt a szituációt vázolja fel, amellyel a Heteket kiválogattuk, és az utólagos esszévé formálásom keletkezéstörténetét, *Költészeté vált sors (Ratkó József 1936–1989)* címmel:

Már nem lehetett politikus költő. Amolyan „közéleti” pedig – amelyet a kormányzat kompromisszuma engedélyezett, sőt elvárt volna – ő nem akart lenni. Jó tíz éve, az egyik tokaji író tábor éjszakába nyúló borozgatása közben, a pince előtti udvaron öntudatos tragikussággal, engem akkor meghökkentve, mondta: én már csak adalék leszek, töredék maradok. Nagyon rossz évtizedben érett költővé, nagy lehetőségként, nagy igénnyel. Ha költészete torzó marad is, versei jó része maradandó. A korszak legjobb versei között tartom számon őket.

Mögötte – mértéknek, példának – ott sötétlett a József Attila-i sors. Ő ennek árnyát megélte, diadalát fel nem érhetette. Benne és általa adódott az ellenpróba lehetősége: mi lenne József Attilával a hatvanas években. Ratkó életében is: a proletársors nem program, nem szerep, nem külső vállalás, hanem maga a léte-

zés. Ilyen nagy adottsággal szinte egyetlen költőnk sem érkezett akkoriban, és milyen tehertétellé vált az ő számára. Legszemélyesebb megszólalása is politika lett. Félték tőle. És mi, akik nagyra tartottuk, inkább csak magyarítottuk: féltően mellébeszélünk. Ahelyett, hogy lényegét szabadítottuk volna ki, mázzal vontuk be, politikum helyett közéletiségről beszélünk, helyet kerestünk számára a hierarchiában. De legalább közölhettük: az *Új Írás* és az akkori *Napjaink*.

Első kötetét zárta az *Önéletrajzzal*, gyűjteményes kötetét ezzel indíthatta: benne a sors, mely ennek a költészetnek lényege. Benne a nagy tét, mely végül is költészet helyett életrajzi drámává súlyosult.

A Ratkó-pálya paradoxona: nagyszerű pályakezdése a hatvanas években ott-hontalan maradt, amikor pedig a hetvenes évekre korszerűvé vált, ő az előző évtized költői gyakorlatát veszi át. Amikor a költészet a nemzet mindenese akart lenni, Ratkó a *létezésről* dalolt. Persze önéletrajza módján. A proletársorsot dalolta ki a proletárnak nevezett állam körülményei között. Félelem nélkül beszélt a félelemről. És *Fegyvertelenül* dalolt egy fegyveres világban, ahol a dal legfeljebb táncdal lehetett. De a dalba fogott kiáltást néma csend fogadta. Azt hiszem, ezek a legjobb művei. Az 1970-es *Egy kenyéren* kötet sok darabjával bezárólag.

Azután kezdett a versben is politizálni, költészetünk hagyomány megszentelte vonulatához kapcsolódva. Amikor az újabb költők már éppen azt emelték meghatározóvá, amit Ratkó a hatvanas években tett. A *Törvénytelen halottaim* nagyon szép és fontos kötet, de benne sok minden hangzik, amit már nem csak versben lehet mondani. Ekkor válik Ratkó számára a vers a nemzet mindenesévé, amikor mások már csak a létezés problémáit fogadják verseikbe. Sokak számára kedvelt költővé, igaz, ekkor lesz, de ez már – jó értelemben – a pártharcok kora.

Nagyon szeretem Ratkó verseit. Nemzedékem lényegét, azt hiszem, ő közéletette meg leginkább. A visszhangtalan nagy esélyt, a nagy lehetőséget, amely elhalt, mikorra a visszhang megszólalhatott. A véletlen ikertestvéremmé tette: napra egyszerre, egyazon városban születünk, fél órával bátyámmá vált. Az igazi összhang akkor volt meg köztünk, amikor bátran vállaltuk különbözősünket: ő a kimondást, én a védő magyarázást. Léte kimondását. És ennél többet költő nem tehet. Egy korszakban, amikor az alkotásnak koreográfiája volt, ő „félelem nélkül” – emberileg mennyi félelem ellenében – önmagát merte kimondani. Ezek a versei, meggyőződésem, az időben csak nőni fognak. A történelem ezekből a dallá tökéletesült kiáltásokból értelmezheti egy korszak valódi lelkületét, és minden kor érzékelheti majdan: milyen sors jut az embernek olyan világban, ahol a szavak és a gyakorlat tragikus szakadéka nyílik. Ő volt az a költő, akinek a gyakorlatban csak a hányattatás juthatott, mert azokat a szavakat csakis szó szerint akarta vállalni.

* * *

És ez maradna a végleges összegezés? Nem hiszem. Éppen arra lettem egyszerre süket, amiért korábban lelkesedtem? Vagy éppen akkor nem láttam ennek a költészetnek a megújulástávlatait? Most kezdem újraolvasni a töredékverseket.

Amik mellett a kortársi kritika oly figyelmetlenül sétált tovább. És egyszerre csak még egy valahai vitánk jut eszembe. Ez már szakmai jellegű volt. Vonatra várva, Miskolcra továbbutazáshoz a Tiszai pályaudvarra kísérve irodalomról beszélgettünk. Én akkor éppen Weöres Sándor *Egybegyűjtött írások* (1970) verseiről készültem írni. Ratkó komolytalannak tartotta, Sanyikázta, Sanyi manóztta. Majd egy óra hosszat kívülről, kapásból idézte verseit. Megélte olvasását, átélte vitatkozó állásfoglalását. Csak még saját kései (kései?) töredékeit nem láthatta előre, vagy éppen már azokat alakította magában? Ahogy magam is az utóbbi években értettem meg, miként nőtt fel Weöres Sándor költészetéhez azóta az elkövetkező századunk, mostani versolvasásunk, ekként most, Ratkó kései töredékeiben is szinte a „tojáséj” mitológiáját kezdem felfedezni. Ha ellentettjét is, de poétikájában összetartozóan. Azt kezdem csodálni, hogy Ratkó ezekben a vázlatnak látott rajzokban éppen úgy felnőtt a mi mostani korunkhoz, mint Weöres Sándor születésének centenáriumán végre be tudtuk fogadni, képessé váltunk értelmezni a múlt század költészetét. Világirodalmi fokon. De hiszen ez az utókor. Mint olyan. Ratkó József egész pályáján szintén erre készült. Amikor „Sanyikával” viaskodott, saját költészetének kiegészülésére készült fel. Nem visszaesés, de emelkedés várt ezekben a versekben költészete számára.

Milyen jó, hogy amikor indultak, Ratkó és a Hetek, és fénykorukat elérték, tartózkodniuk kellett a politikától. Költészetük egésze politizált azzal, hogy a nemzet széttűllesztését, a nemzedékek egymáshoz kapcsolódását, a szegénység eltitkolását, és egészében a munka becsületének értelmét avatták meghatározóvá egy, a mellébeszéléshez szoktatott időszakban. Költészetük ezekkel a lassan ölő mérgekkel, veszélyekkel fordult szembe, nem napi politikai akciókkal, de a félelem és a jövőféltés megszólaltatásával. Mindazzal, amivel ma és itt a nemzetnek ismét szembe kell néznie. Feledés? Inkább feledtetés vált ennek a poétikának osztályrészévé. Úgy, hogy ha ma megszólalnak újra ezek a versek, ismét aktuálisan szólhatnak, ma másként aktuális félelmek szólhatnak meg általuk. És ezekkel a félelmekkel a szembefordulás ma éppoly időszerűen aktuális, mint volt pályakezdésünk idején.

És mit lehet ennek a félelemnek ellene mondására megidézni? A létezés mitológiáját, a tragédia ellenében az elégikus remény hangjait. A *Játék – komolyan* verscímekebe foglalt kétségbeesett magabiztatása, a létezés természetes rendjének versszerkezetté idézése éppolyan aktuális nézőpontja most is a széttekintésnek, mint volt akkoriban. Magammal is vitatkozom, amikor a *Szatmárcseke* kancsalságában megtalálom a félelemmel való merész szembefordulás létösszegező múlt-idézését, és egyben jövőt féltő remélését.

Szatmárcseke

*Kopjafák gótikája.
Építkezünk.*

Évezredek sűrítődnek ebben a múltat építő, leépülő jelenben? De nem csak! A vers hangulata megfordul, iránya a múltból hozza a biztatást. Annyi balszerencse közt, oly sok viszály után most ebben a múltat vállalva építő képben én az épülés távlatát is látom. Mintha Makovecz katedrálisait előre látná általa Ratkó József. Azokat akarta igazándiból teremteni.

És amikor az önszáműzetés kuruchagyományú dalát kezdi mondani, ma megcserélem a szereplőket. Látom benne a minket pusztító jövevények hullámzását is. Akiktől most és itt és mi félünk. Egyre inkább. Világviszonylatú szembenézés az emberfaj veszélyeivel. A félelem világnagyra növesztésével.

Búcsú. Magunktól búcsúzzunk Ratkóval, és közben kezdem megérteni a más világoztól búcsúzókat, akik felénk törnek, kerítéseket ostromolnak. Őket is hajtja a félelem. Az egész világ ennek a félelemnek lesz hordozója:

*Szegődik az ember madárnak
s dobnak utána követ.
Szájukból fegyver származik,
szívemre célzott gyűlölet.*

*Kitéve a foguk közül fűtt
förtelmes fagynak, rágalomnak,
indulok melegebb hazát
keresni ártatlan dalomnak.*

*Elhúzzok Délnek, nem jövök
ide többé soha.
Fogadott földem fölött
tündöklik szárnyam nyoma.*

Ebben az otthont kereső dalban benne lélegzik a menekülő én, de ott látható a menedékre vágyó hódító-pusztító is. A népvándorlás keserves látomása, amelyet Határ Győző regénye, *Az őrző könyve* Ratkót megelőzően borzadva gondol végig még itthon, de csak Ratkó kései versei idején, akkor már a splended isolation szigetére menekülve-lakva jelentethet meg. Persze nem lesz nekünk könnyebb, ha rádöbrent egy valaha megírt érzékeny regény, vagy a félelemben menekülő költő dala, hogy mindenki mást keres: mindenütt a világon keres valaki menekülő valamilyen menedéket. De ez egyben a már felépített menedékek pusztulásával is egybecseng. Közmondásossá váló vandálok, vagy a sacco di Roma pápaságot is veszélyeztető keresztény katolikus zsoldos pusztítói? Lesznek-e közöttük megértő Odoakerek, akik csak nyugdíjba küldik a Romulus Augustulusokat, avagy a Róma nevelte, ifjúságában túszként ott élt Attila valamely utódja megáll-e majdan Párizs vagy Róma kapujában, vagy betöri Bizánc kapuját, mint Botondról hirdetik a krónikák? Kalandoznak a menekülők, majd szétszóratnak, avagy kultúrát váltva beilleszkednek egy-egy környezet történelmi rendjébe? Valóban a *Búcsú* szó szerintisége vár a világra, avagy a dallal vágyott megértés, a feloldozódás

együvé épülése is elképzelhető lehet? Vajon miként folytatná Ratkó József a szatmárcsekei pogány-keresztény múltból építkezést, és a menedékkérő pusztítóktól való félelmet miként fogná ma a dalába? „Hűségese a dalnak” vajon hová jönne máma? Kiktől félne és kikkel keresne barátságot. Vagy „hallgatna”, mint az idők kútja?

Ratkó nyugodtan szeretett volna élni, de úzöttként élhette csak meg életét. Nekrológomat olvasva Király tanár úr megkérdezte, én is beálltam az őt „horgeresítők” közé. Tudtam, hogy ő is tanított a szegedi egyetemen, de hogy Ratkó szenvedtetéséhez köze lett volna, máig nem tudom. Én csak azt akartam írni, hogy a költősors összecseng, József Attila utódjának lenni szegedi keserveiben, nem könnyű sorsként csapott le Ratkó Józsefre. Nem az egyszeri sors rontó hatását panaszoltam akkor, hanem nemzedékek változással szembesülő, az elsodortatást is felvállaló félelmét hangsúlyoztam, amikor az igazság kimondásának igényét szentesítettem. Kanonizáltam a dalban. A dalban, ami nem egyedi pusztulásokkal szólalhat meg, hanem a dal létezését teszi kimondhatóságának mértékévé. A dalét, amely múltat és jövőt egybefogni szándékozik. És reménykedik, hogy a természetes életet lehet kidalolni benne és általa. És ez a dal képes arra, hogy ne csak egyetlen sors kottázata legyen, de minden időkre szóló menedék. Menekülőknak és támadóknak egyképpen. Mert a Ratkó-költészet dalszerűsége mégiscsak a megszerveződő élet szabad kidalolását hordozza a maga formáltságában. Kimondva és rejtetten. Most és mindörökké. Kérdezem: reménykedhetünk ebben?